

Повзик Є. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри
кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ

В роботі проаналізовано окремі питання укладення та розгляду угоди про примирення, вимоги законодавства щодо її змісту (щодо тяжкості кримінальних правопорушень, учасників угоди, обов'язків щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, наслідків укладення угоди) та запропоновано шляхи нормативного вдосконалення підстав і порядку укладення угоди про примирення, а також її змісту.

Ключові слова: угода; угода про примирення; процесуальний документ; сторони угоди; правнича допомога; зміст угоди; спрощене провадження.

В работе проанализированы отдельные вопросы заключения и рассмотрения сделки о примирении, требования законодательства к ее содержанию (относительно тяжести уголовных правонарушений, участников сделки, обязанностей относительно возмещения ущерба, причиненного уголовным правонарушением, последствий заключения сделки) и предложены пути нормативного усовершенствования оснований и порядка заключения сделки о примирении, а также ее содержания.

Ключевые слова: сделка; сделка о примирении; процессуальный документ; стороны сделки; правовая помощь; содержание сделки; упрощенное производство.

Застосування угод у кримінальному процесі України в цілому має позитивну динаміку та схвальну оцінку як з боку правозастосовників, так і вчених. Але, варто зазначити, що механізм застосування інституту угод повною мірою ще не відпрацьовано судовою практикою та в достатньому обсязі не досліджено науковою доктриною, а також, беручи до уваги постійне вдосконалення кримінального процесуального законодавства, актуальним і необхідним уявляється аналіз підстав, умов та порядку

здійснення кримінального провадження на підставі угод.

Окремі аспекти здійснення провадження на підставі угоди про примирення досліджено у роботах Н.Ю. Волосової, В.М. Верещак, Л.В. Головка, Ю.М. Грошевого, М.П. Дубовика, В.Л. Льовкіна, Ю.В. Кувалдіної, Л.М. Лобойка, Т.Б. Ніколаєнко, Т.П. Підюкової, П.В. Прилуцького, П.В. Пушкаря, О.Є. Соловйової, П.Л. Степанова, І.А. Тітко, В.М. Тертишника, О.Г. Шило та інших учених. Але, не зважаючи на достатньо ґрунтовну розробку окремих питань за-

стосування угод про примирення у доктрині та їх законодавче забезпечення, на практиці все ж таки зустрічаються випадки неправильного застосування нормативних положень, що регулюють провадження на підставі угоди про примирення, що, своєю чергою, викликає потребу у їх науковому аналізі.

Кримінальним процесуальним законодавством України передбачено можливість укладення угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим (ст. 468 КПК України). Однак, зазначеними суб'єктами не вичерпується склад сторін даної угоди. Відповідно до **Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012** «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» стороною чи сторонами угоди можуть бути й неповнолітні. В такому разі угода повинна укладатися за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього [1].

Якщо ж потерпілий, підозрюваний чи обвинувачений не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне судочинство, то в такому кримінальному провадженні обов'язкову участь бере його перекладач. В такому разі, на нашу думку, доцільно складати та направляти до суду два примірники угоди про примирення, один з яких складено на рідній мові потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого, який підписується перекладачем (ч. 4 ст. 29 КПК України). Разом з тим у змісті угоди повинно бути зазначено та засвідчено підписом те, що перекладач попереджений про відповідальність за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'яз-

ків. Саме таке вирішення цього питання, на наше переконання, забезпечуватиме дотримання прав і захист інтересів сторін угоди та сприятиме їх обізнаності щодо покладених на них угодою про примирення обов'язків.

Ініціатива укладення угоди про примирення відповідно до вимог ч. 1 ст. 469 КПК має походити тільки від потерпілого або підозрюваного чи обвинуваченого. Лише після того, як потерпілий або підозрюваний чи обвинувачений виявили бажання примиритися з протилежною стороною до процедури примирення можуть залучатися інші особи. Кримінальний процесуальний кодекс обмежує коло суб'єктів, які можуть брати участь у домовленостях щодо угоди, визначивши заборону для осіб, які здійснюють кримінальне провадження (слідчий, прокурор та суддя). Такий виняток є цілком логічним і відповідає завданням кримінального провадження щодо забезпечення неупередженого розслідування та судового розгляду. Водночас слід акцентувати увагу на тому, що ефективність цієї процедури багато в чому визначається можливістю досягнення домовленості про примирення, спонуканням сторін до такого врегулювання кримінально-правового конфлікту. В цьому аспекті важливе значення набуває питання за провадження медіації у вітчизняний кримінальний процес, яке, враховуючи тему нашої статті, не буде піддано науковому аналізу в межах цієї роботи.

Відповідно до гл. 35 КПК України укладення угоди про примирення обмежено часовими межами. Таке обмеження згідно з ч. 5 ст. 469 КПК полягає у тому, що ініціювання укладення цієї угоди може мати місце в будь-який момент після повідомлення особі про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Тобто, примирення та застосування інституту примирення можливе як на досудовому провадженні, так і в суді першої інстанції. Прихильниками такої позиції є переважна більшість дослідників.

Але ж зазначена позиція не є загально-визнаною, адже деякими іноземними та вітчизняними юристами і науковцями обстоюється й інший погляд на це питання. На їх думку, застосування медіації вже сьогодні є можливим на будь-якій стадії спору доти, поки остаточне рішення, винесене компетентним органом по суті, не буде виконане у повному обсязі. А тому, акцентуючи увагу на запровадженні відновлювального правосуддя та медіації, як основної форми його реалізації, вони пропонують розповсюдити дію процедури медіації і на стадію виконання покарань. Як зазначає І. С. Яковець, одна з цілей відновлювального правосуддя – моральне виправлення правопорушника, про що свідчать його дії, у тому числі й спрямовані на усунення завданої шкоди, у зв'язку з чим потреба у примиренні виникає не лише при вирішенні питання щодо призначення покарання, а й безпосередньо при його виконанні. В такому разі, медіація набуває важливого значення при застосуванні до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, оскільки обов'язковою умовою цього є доведення засудженим певного ступеня виправлення, що є неможливим без визнання вини та бажання виправити завдану шкоду. Отже, медіація буде мати чіткі юридичні наслідки, такі як підстава звільнення від реального відбування покарання та ознака виправлення засудженого [2, с. 197]. Крім цього, в КПК з досліджуваного питання закладена певна суперечливість норм, якими врегульовано питання часових меж укладення угоди про примирення. А саме, відповідно до ч. 5 ст. 469 КПК України угода про примирення чи визнання винуватості може бути укладена в будь-який момент після повідомлення особі про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Тобто, угода може бути укладена на стадії досудового розслідування, підготовчого провадження та судового розгляду.

Однак, в ч. 4 ст. 56 КПК України закріплено право потерпілого на укладення угоди про примирення на всіх стадіях кримінального провадження. У зв'язку з цим, на нашу думку, з метою забезпечення правильної та однакової практики застосування нормативних положень щодо часових меж укладення угоди про примирення та обізнаності потерпілого щодо своїх прав, вважаємо за необхідне ч. 4 ст. 56 КПК України та гл. 35 КПК України привести у відповідність.

Враховуючи вищезазначені обмеження щодо осіб, які можуть брати участь у домовленостях стосовно угоди про примирення та можливу відсутність професійного адвоката (захисника підозрюваного, обвинуваченого чи представника потерпілого) у кримінальному провадженні, цілком логічно постає питання щодо складення тексту угоди про примирення, який відповідатиме чинному кримінальному та кримінальному процесуальному законодавству. За такої ситуації сторони угоди, як правило, не володіють знаннями у сфері права, що позбавляє їх можливості якісно відстоювати свою позицію, захищати свої інтереси, правильно скласти текст угоди. Крім цього, відповідно до гл. 31 та 35 КПК України ухвала суду про відмову в затвердженні угоди не підлягає оскарженню та згідно з ч. 8 ст. 474 КПК України у цьому кримінальному провадженні повторно звернутися з новою угодою вже неможливо. З огляду на це, залишаються незахищеними інтереси сторін угоди, а застосування такого інституту призводить не до спрощення та прискорення кримінального провадження, а, навпаки, до його зволікання. У зв'язку з цим, на нашу думку, після виявлення ініціативи укласти угоду про примирення, необхідно нормативно закріпити обов'язок слідчого, прокурора забезпечити участь професійного адвоката, який надаватиме правничу допомогу сторонам угоди, що полягатиме у наданні роз'яснень та консультацій стосовно підстав, умов, обов'язків та юридичних наслідків укла-

дення та затвердження угоди про примирення та складенні її тексту.

Відповідно до **Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013** «Про доповнення до Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223–1679/0/4–12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод»» стороною угоди про примирення може бути юридична особа як приватного, так і публічного права. Разом із тим юридичним особам публічного права (державним та комунальним підприємствам, навчальним закладам, закладам охорони здоров'я, навчальним закладам Автономної Республіки Крим тощо), які створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (абзац 3 ч. 2 ст. 81 ЦК), зважаючи на те, що вони діють із метою забезпечення публічних інтересів та потреб значної кількості людей, відшкодування шкоди має здійснюватися в повному обсязі. Тому якщо стороною угоди про примирення виступає юридична особа публічного права, то інститут прощення боргу не підлягає застосуванню, так само не допускається заміна відшкодування завданої майнової шкоди вчиненням певних дій на користь потерпілого та обов'язок особи відшкодувати у повному обсязі шкоду, заподіяну злочином, завжди зберігає силу. Отже, у разі якщо до суду надійшла угода про примирення, однією зі сторін якої є юридична особа публічного права та в змісті якої, незважаючи на визнання факту заподіяння винним юридичній особі майнової шкоди і визначення її розміру, замість встановлення строку її відшкодування наведено перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити на користь потерпілого, або якщо

розмір шкоди взагалі не визначено, суд має відмовити у затвердженні угоди про примирення на підставі п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК України [3].

Враховуючи взаємовиключність застосування угоди про визнання винуватості та угоди про примирення щодо одного складу кримінального правопорушення, уявляється за доцільне проаналізувати умови їх укладення в порівняльному аспекті. Отже, до недавнього часу можливість укладення угоди про визнання винуватості ставилася в залежність від ряду умов, однією з яких була відсутність потерпілого у кримінальному провадженні. Однак, ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16.03.2017 № 1950-VIII [4] було суттєво розширено коло кримінальних проваджень, в яких може бути укладено угоду про визнання винуватості. А саме, відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України зазначену угоду може бути укладено у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. Крім цього, укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

У зв'язку з цим, справедливо постає питання, яку ж угоду (про примирення чи визнання винуватості) може бути

укладено та затверджено за умови вчинення злочину середньої тяжкості, яким завдано майнової шкоди фізичній або юридичній особі, яке має статус потерпілого у кримінальному провадженні за наявності інших умов (закріплених гл. 35 КПК України) для відповідної угоди. Для вирішення зазначеного питання, вважаємо, необхідно враховувати мету вказаних угод, яка полягає у стимулюванні осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співпрацювати з органами влади, зменшенні витрат на кримінальне судочинство, зниженні навантаження на органи кримінальної юстиції, врегулюванні кримінально-правового конфлікту, який може мати як приватну, так і публічну природу, як майновий, та і не майновий характер. Тому, на нашу думку, слід виходити з того балансу суспільних відносин, які є об'єктом злочинних посягань та балансу інтересів сторін угоди. Якщо ж завдана майнова шкода фізичним і юридичним особам є лише проявом посягання на основний об'єкт яким виступають публічні не майнові інтереси, то в такому разі має укладатися угода про визнання винуватості.

Слушною з цього питання уявляється позиція ВССУ, відповідно до якої затвердження угоди про примирення не допускається у справах про злочини, передбачені розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України»; розділом VII «Злочини у сфері господарської діяльності»; розділом VIII «Злочини проти довкілля»; розділом IX «Злочини проти громадської безпеки»; розділом XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту»; розділом XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»; розділом XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення»; розділом XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»; розділом XV «Злочини проти автори-

тету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян»; розділом XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (окрім того, не може укладатися угода про примирення щодо злочинів, спеціальним суб'єктом яких є службова особа, але які містяться в інших розділах КК (наприклад, діяння, передбачені ч. 2 ст. 189 та ч. 3 ст. 229 КК); розділом XVIII «Злочини проти правосуддя»; розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)»; розділом XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК [5].

Однак, досліджуючи питання балансу інтересів у кримінальному провадженні на підставі угоди, цікавим уявляється аналіз Постанови ВСУ від 31.03.2016, в якій ВСУ визнав законною угоду про примирення щодо злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, в якому основним об'єктом злочину виступають публічні немайнові інтереси. У своєму рішенні ВСУ підкреслив, що норми ст. ст. 468 і 469 КПК в поєднанні з положеннями п. 7 ст. 474 КПК є втіленням основних цінностей інституту примирення. Тому при визначенні того, чи можна укласти угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим щодо злочинів невеликої тяжкості – двооб'єктного (багатооб'єктного) злочину (ч. 1 ст. 286 КК), суд має керуватись не тільки формальними вимогами цих норм щодо видів угод про примирення і класифікації злочинів, щодо яких такі угоди можуть укладатися, а чітко дотримуватись їх засадничих принципів. Крім цього, у п. 18 свого рішення ВСУ зазначив, що навряд чи існують достатньо обґрунтовані підстави обмежувати дію принципу диспозитивності у цій конкретній категорії справ [6].

У зв'язку з цим вважаємо за можливе зазначити, що єдності та визначеності правозастосовної практики з питань

застосування угод у кримінальному провадженні сприятиме чітке формулювання критеріїв, за якими слід укласти той чи інший вид угод. На наш погляд, одним із таких критеріїв у кримінальних провадженнях, що здійснюються у зв'язку з розслідуванням і розглядом двооб'єктних (багатооб'єктних) злочинів, є обов'язковість чи факультативність додаткового об'єкту посягання, який стосується приватних інтересів особи. У випадку, коли такий додатковий об'єкт посягання є обов'язковим, в такому разі пріоритет має надаватися укладенню угоди про примирення, і навпаки, якщо додатковий об'єкт посягання є факультативним, то має укладатися угода про визнання винуватості.

Враховуючи вищезазначені зміни до ч. 4 ст. 469 КПК, позиція потерпілого має суттєве значення для застосування інституту угоди про визнання винуватості, що є додатковою гарантією захисту його прав та інтересів у кримінальному провадженні. Однак, у КПК нормативно не врегульовано процесуальний порядок отримання такої згоди та яким процесуальним документом така згода повинна бути зафіксована. Крім цього, згода на укладення угоди про визнання винуватості не передбачає обов'язкового відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Відповідні вимоги до змісту угоди про визнання винуватості нормативно не закріплені у ст. 472 КПК «Зміст угоди про визнання винуватості». Це, своєю чергою, може негативно вплинути на інтереси потерпілого, оскільки останній не є стороною угоди про визнання винуватості та не бере участі у такому кримінальному провадженні, що позбавляє його можливості захищати свої інтереси після укладення угоди про визнання винуватості, тобто, звернутися до суду, який затвердив угоду, з клопотанням про скасування вироку, або оскаржити вирок на підставі угоди в апеляційному порядку. У зв'язку з цим, на нашу думку, доречно нормативно закріпити таку обов'язкову умову

угоди про визнання винуватості, як відшкодування шкоди потерпілому, про що прямо зазначати в змісті угоди.

Відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК угоду про примирення може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів угода про примирення не укладається, за винятком кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК. Незалежно від тяжкості кримінального правопорушення, в змісті угоди про примирення обов'язково повинно бути зазначено розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого та строк їх вчинення. Тобто, обмежень щодо розміру строку відшкодування шкоди кримінальне процесуальне законодавство не встановлює. Однак, ст. 476 КПК України закріплює підстави та порядок скасування вироку на підставі угоди. Відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК України у разі невиконання угоди про примирення потерпілий має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення. За таких умов, якщо сторони угоди узгодили строк відшкодування шкоди, який перевищує строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення, то інтереси потерпілого можуть залишитися

незахищеними в разі невиконання умов угоди засудженим після спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне нормативно закріпити обмеження строку відшкодування шкоди в змісті угоди строком давності притягнення до кримінальної відповідності за відповідне кримінальне правопорушення.

У цьому контексті доречно звернути увагу, що в Рекомендації № R (85) 11

щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, прийнятій Комітетом міністрів Ради Європи від 28.06.1985, наголошується на необхідності приділяти більше уваги потребам потерпілого на всіх етапах кримінального процесу, у зв'язку з чим відшкодування заподіяної потерпілому шкоди (поновлення його прав) є однією з основних умов укладення угоди про примирення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012. ВССУ: офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.

2. Яковець, І. С. Медіація на стадії виконання покарання як показник виправлення засуджених. Питання боротьби зі злочинністю. 2006. Вип. 11. С. 195–200.

3. Про доповнення до Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223–1679/0/4–12: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013. ВССУ: офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження: Закон України від 16.03.2017. Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1950-19/paran37#n37>.

5. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22.01.2014. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

6. Постанова ВСУ від 31.03.2016. № 5–27 кс 16. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D66EF2B3FFD0577EC2257FD9003492B0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D66EF2B3FFD0577EC2257FD9003492B0).

Povyzyk Y. General provisions of the application of a reconciliation transaction

The research provides analysis of specific issues regarding execution as well as consideration of a reconciliation transaction, concerning the age of a party that concludes a transaction, transaction initiation, parties that contributed to executing a transaction. Consideration was given to the time frames of the transaction conclusion; suggestions were made to its expanding. It was suggested to legally incorporate the obligatory participation of a lawyer while engaging into a transaction. Were examined the features of victim participation in a conviction transaction as well as modalities relating to the protection of his/her rights were proposed.

Besides, the legislation requirements as to the content of a transaction were examined (with regard to the seriousness of a criminal offense, the parties to the transaction, compensatory obligations caused by a criminal offence, effects of a transaction); were proposed legal means to improve the basis and procedure of a reconciliation transaction as well as its content. Both public and private interests of a reconciliation transaction and guilty pleas were analyzed.

Keywords: *transaction, reconciliation transaction, service document, transaction party, legal aid, content of a transaction, simplified procedure.*

Стаття надійшла до редакції журналу 10.09.2017 р.